

Koncz Sándor

Felillantások Alsóvadásról

Alsóvadászi tizenhárom évemről (1952–1965) és a mai napig élő hatásáról *felillantásokban* szólok, Budapesten, 1982-ben. Tehát nem egészen rendszeresen, ám mégis úgy, hogy némi benyomást szerezzünk róla...¹

Hogyan kerültem oda? Magyarázata kezdetül idézek az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Miklós Imre államtitkár 1981. november 11-én, a Debreceni Zsinat 100 éves évfordulója ünnepén, a Nagytemplomban elhangzott beszédéből. „A Zsinat résztvevői éppúgy, mint a széles közvélemény ismerik a küzdelmes, ellentmondásos és kölcsönösen elkövetett hibákkal együtt járó hosszú, közel négy évtized történetét. A marxista elméletnek és elveknek, valamint az egyházi tantételeknek dogmatikus eltorzulása, a személyi kultuszból fakadó szektás és a korábbi történelmietlen egyházi felfogás hatásának együttes érvényesülése súlyos károkat okoztak, megnehezítették és késleltették a nemzet alkotó erőinek összefogását...” Úgy jutottam Alsóvadásra, hogy a személyi kultusz korának történelmietlen, eltorzult adminisztratív intézkedése bezáratta a pápai és sárospataki teológiát. Ezzel megindult az 1948 októberében, az állam és egyház közötti Egyezményben törvényesen meghagyott, négy református kollégium közül háromnak: a budapesti Ráday, a pápai és sárospataki kollégiumoknak a felszámolása 1951–52-ben. Köztudomású, hogy az 1951 nyarán kelt adminisztratív intézkedés korrigálására a Tiszánineni Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlése kísérletet tett. A sárospataki teológia további fenntartása mellett határozott, ami a Kollégium továbbélési lehetőségét jelentette. Állásfoglalása miatt átmenetileg, maga az egyházkerület is megszűnt. 1957-ben ezt visszaállították.²

A Sárospataki Teológiai Akadémia megszűnése után, teológiai tanári szerzett jogaim érvényben tartásával, 1952-ben Alsóvadásra osztottak be helyettes lelkésznek. Előtte az előnyösebbnek látszó lehetőségek nem bizonyultak járható útnak.³ Noha én városi, Miskolc-Diósgyőr-vasgyári proletár-ivadéknak születtem és nevelkedtem, egykori sárospataki faluszemináristaként a falura kerülést nem tartottam ítéletnek.⁴

Lelkész először egy világvárosban, Berlinben voltam, az oda szóródott magyar reformátusok között.⁵ Utána a magyar fővárosban, Budapesten működtem, mint országos ifjúsági lelkész. Majd intézeti lelkésznek a székely fővárosba, Marosvásárhelyre kerültem.⁶ Ezt követően vissza Budapestre: konventi ökumenikus és külügyi lelkésznek. Innen az általam „kollégiumi fővárosnak” titulált Sárospatakra, a teológiára tanárnak. Csupa más-más minőségű főváros után, életem logikus kiegészítőjének vettem a falut. Ez azért volt fontos, mert mindenben támogató, szintén városi gyökerű feleségem és magam nem lógó orral, hanem a szolgálat készségével tekintettünk erre a helyre. Gyermekeink, ahogyan kezdtek felcseperedni, ugyancsak hasonló lelkülettel álltak hozzá. Odahelyezésem előtt Alsóvadászt nem ismertem.

1 tudomány és társadalom

Az első helyettesítésre a felsőzsolcai állomásról kerékpároztam Vadász felé. Útközben adódott a módszer, ahogyan ott majd megfelelni igyekszem annak, ami rám bízott. Az augusztusi hőségben Ongán megálltam pihenni. A napsütésben, a ház előtti léckerítés elé lócául lefektetett akácfa törzsön ülve, egy öreg paraszt néni varrogott. Természetes pózában olyannak láttam, ahogyan Sebő Borbála falusi nagyanyám előttem van. – Mit tetszik csinálni? – Zekét foltozok, aranyos. – Hogyan tetszik ezt csinálni? – Úgy hogy mindent, ami ó rajta, meghagyok. A régi foltokat visszaigazítom. Így melegebb lesz, mikor új borítást adok neki...

Kell-e ennél jobb módszer? Új borítással az avatagon, hogy melegebb legyen az élet... Amint ezen gondolkoztam, eszembe jutott egy világirodalmi eset. A módszer másik része ez. Világhírű újságíró elment az indiánokról riportot készíteni. A vadonban, málhacipelesre bennszülötteket fogadott fel. Hajtotta őket, mert a *New York Times*-nak fontos volt az időre szállítandó cikk. Vagy három napi iram után az indiánok megálltak. Hiába kérte őket, nem mentek tovább. Dupla pénz és koszt ígéretére sem. Faggatásra az okát nagy sokára, nehezen így mondták el: Te rohanó városi idegen, nem igen érted, azért álltunk meg, mert a nagy sietésben lemaradt a lelkünk. Addig nem indulunk tovább, míg a csendes pihenésben lemaradt lelkünk utol nem ér... Az újságíró elkésett a riporttal. De főnöke megbocsátotta. Erről írta élete legszebb híradását.

Tehát az avatagnak tűnhető múlt felett a borítás abban lehet új, hogy bevárjuk a lemaradt lelket. Egyszerű, frázismentes meghittséggel melegítjük az életet. Az alkalmak erre bőven kínáltak Alsóvadászon. Hogy mennyire, azt elárulja egy később, 1956 júniusában az *Irodalmi Újságban* Galgóczy Erzsébet írónk Alsóvadászról közölt írása, *Megrekedt az idő* címmel, amely utóbb könyvében, a *Nádtetős szocializmusban* is megjelent.

Első prédikációm a magától történő kegyelemről szólt.⁷ Ez a kegyelem nem sok. De elég. Sohasem az a legtöbb, ami sok, hanem mindig az, ami éppen elég. Felhoztam egy erdélyi esetet. Megáradt a folyó, amely a falu közepén haladt. A völgyben elöntött házakból az emberek a két dombra menekültek. A nagy hirtelen nőtt áradásban egy asszonynak a kis gyermekével nem volt ideje gyorsan elszaladni. Amint emelkedett a víz, felmászott a háztetőre a gyermekkel. De a ház mozogni kezdett. Mellette állt egy hosszú jegenyefa. Rámászott. Mivel gyökérzetét tépte a „habtusa”, legfelső ágára kötényével ráerősítette gyermekét. A dombon lévők ezalatt sebtiben a hordalékból tutajt ácsoltak. A legtöbben ajvékoltak. Közöttük az asszony férje, a gyermek apja, aki a szomszéd faluból haza szaladva, az áradás szélén rohángálva, félőrülten ordította: nincs Isten, nincs Isten. Kibálása annál inkább hangosodott, minél jobban ingott a fa. A tutaj nem készült el. A hullámok vad tépésében a fa lassan kidőlt. A „nincs Isten” ordítás az égig hatott. A jegenye felső ága pedig az erős sodrás fölött megpihent egy senki által nem látott dombocskán s arra helyezte le a gyermeket az anyjával. A „nincs Isten” ordítás „van Isten, mégis csak van” elhalkulássá csendesedett. Az életet ez a „mégis” tartja meg.⁸

Ezt a mégist a beadás, a tszcs-alakulás hullámverésében megértették.⁹ Legjobban a deportáltak. Akkor tudtam meg, hogy Alsóvadász, mint vasút nélküli és félig-meddig kuláknak minősített hely, kitelepítetteknek kijelölt falu.¹⁰ Soha egyszerre nem vett körül annyi ún. úriember, mint ott a templom előtt. Ide hurcolták az egykori miniszterelnök fiát, Bethlen Andrást, színészno feleségével; Szendy Károly budapesti főpolgármestert, Zadravec István római katolikus tábori püspököt, s még mintegy 120 magas rangú tisztviselőt vagy katonatisztet. A község tanácselnöke háláját fejezte ki azért, amit a kitelepítetteknek ta-

nácsoltam. Azt, hogy ne panaszkodjanak. Aki munkabíró, menjen a vámosi erdőbe facsemetét ültetni. Kapnak érte valami pénzt. Idejük az egészséges levegőn jobban telik. Közérzetük javul. Örömmel vettük tudomásul: a brigádvezetőtől Bethlen, kitaró jó munkájáért, dicséretet kapott. Olyan jól és pontosan kell ültetni, mint a „gróf úr” teszi. Amit ő betapos, beöntöz a tövével, az nem szárad ki.

A deportálásnak köszönhetem első alsóvadászi barátomat, egy budapesti világhírű villamosmérnököt, Szendy Károly azonos nevű fiát. Őt ugyancsak küldeni akarták. Éjjel kapott értesítésre félóra alatt összepakolt. Elszállítása előtt két perccel futár jelent meg pesti lakásán. Közölte, Rákosi rendelkezésére kitelepitését leállítják. Oka: a magyar államnak sok devizát jelentő egyik arab állam villamosítási tervét éppen ő csinálja. Szendy Károly rendszeresen látogatta Vadászon édesapját és a Hortobágyra kitelepitett orvos testvérét. Tisztuló demokráciánk életképességét mutatja, hogy sikeres munkájáért Kossuth-díjat kapott. Nyugdíjas korában halt meg, mint az Erőmű és Hálózattervező Vállalat főszakértője. Barátként gyászolom.

A falu egyik legszebb templomi élményét a deportálás eredményezte. Úgy alakult, hogy 1953 nyarán a kitelepitettek elhagyhatták Alsóvadászt. 1954 húsvétján már prédikáltam, amikor a szószék mögötti ajtóval szemben, ahová nem láthattam, a tömött templomban hirtelen mozgás támadt. Azt hittem, valaki rosszul lett. Pillanat múlva a helyzet megvilágosodott. Bethlen András lépett be. Amint az ajtóval szemben ülő érett korú férfiak észrevették, rögtön kikeltek padjukból, hogy a bejövő régi helyére ülhessen. Zavartalanul folyt az istentisztelet és az úrvacsoraosztás. Ekkor 520-an vettünk Vadászon úrvacsorát, mert húsvétra az elszármazottak közül sokan hazajöttek. Hiába nem akarta, a presbiterek mégis Bethlent tuszkolták elsőnek az úrasztalához. Istentisztelet után a gyülekezet körülvette a jövevényt. Ő bocsánatot kért, hogy elkésett. Pedig senki nem indult el hamarabb a vadászi templomba. Pesten, építkezésen, beton-keverőgépen dolgozott. Szombaton haza menve, színésznő feleségének megemlítette: ellenállhatatlan vágyat érez, hogy húsvétkor Vadászon úrvacsorázzék. Felesége biztatására felült az éjszakai személyvonatra. Miskolcon átszállt a hidasira. Szikszótól 6 km-t kigyalogolt Vadászra. Így késett el a templomból. Utána többen meghívtuk ebédre. Helyeseltük, hogy ő ahhoz a családhoz ment, ahol kitelepitése alatt élt. Ebéd utánra a tszcs, mivel lova, szekere már csak annak volt, fogatot, valójában rázós parasztszekeret adott, hisz csak az volt, hogy a gróf ne menjen gyalog az állomásra. Neki ugyanis feltétlenül vissza kellett utaznia. Akkor még húsvét másodnapja munkanapként feketéllett a naptárban. S ő helyt akart állni a betonkeverő gép mellett. Amikor meghalt, Finta István buda-hegyvidéki lelkész, a *Reformátusok Lapja* felelős szerkesztője temette el, egy időben elhunyt édesanyjával, az író Bethlen Margittal, a farkasréti temetőben.

A faluban példát adó melegítésre, Makay Kálmán nyugdíjas lelkésszel történő bánás szintén friss bátorításként hatott. Jóval hetvenen felül, az évtizedekben elfáradva, duzzogva fogadott. A falu kedvetlenül viselte azt, amikor az először összegyűjtött pénzből felesége és az ő számára, a káplánházból kialakítandó lakás rendbe hozását indítványoztam. A presbiterek leszavaztak. Azzal érveltek, hogy az öreg tisztelendő annak idején Menyhért Endre segédlelkésznek, akit a falu szeretett, nem vezette be a villanyt. Nem csináltattott cserépkályhát. A következő felhívást tettem a presbitériumban: legyenek szívesek felállni azok, akik „egy haj”, azaz egy fedél alatt élnek az apósukkal. Felálltak négyen. Kérdeztem: szeretik-e az apóst? – Úgy-ahogy – hangzott. Villanyvilágítást adnak-e neki

1 tudomány és társadalom

és meleget télen? – Már hogye adnánk. Akkor hát az „úgy-ahogy” az, akárhogyan esett annak idején, most az öreg tisztelendő a gyülekezet apósa. Egyhangúlag megszavazták a költséget.

Vele egy portán éltünk szeretetben. Gyermekeimnek mindkét elhalt nagyapjuk helyett, szívesen mesélő pótnagyapjukká édesedett. Engem pedig haláláig, tíz éven át készségesen helyettesített, ha a kötelesség máshová szólított. Amikor az öreg papné halálos beteg lett, feleségem segített ápolni. A papi kertből művelésre részt kapott, amelynek nagyon örült, mint igen jó kertész. Az egyik húsvétra, amelyikről megtudtam, hogy akkor van 50 esztendeje, hogy először osztott úrvacsorát a vadászi templomban, „arany-ágendázásnak” elnevezett ünnepélyt szerveztünk. Az úrvacsorai szolgálatot az aranyszélű, hatalmas rendtartási könyvből ő végezte. Mivel ő Alsóvadászon született és tanult, név szerint meghívtuk rá azokat, akik iskolatársként azokban az években vele együtt jártak. Valamennyien megindultunk azon, ahogyan a családtagok az elaggottakat felvezették, vagy szekereken felhozták a templomba.

Ekkor 499-en éltünk úrvacsorával. A fiam torokgyulladás miatt nem volt a templomban. De tudta, hogy meg szoktuk számolni a résztvevőket. Betegen, az ágyban kérdezte: hányan vettek úrvacsorát? Mikor kiejtettem a számon, hogy 499-en, rögtön azt kérdezte hét éves fejje: és ki *nem* volt az 500-ik? Délután a templomban a kérdést kihirdettem. Délután mindig többen jártak Vadászon templomba, mint délelőtt. Tizenegyen jelentkeztek, hogy ők lettek volna az 500-ik, ha... Ha nem vágja meg magát borotvával annyira, hogy nem áll el arcán a vér. Ha felöltöztetett kisgyereke, akit öreg anyjához akart elvinni, hogy vigyázzon rá, míg ő a templomban van, elindulás előtt bele nem tapos az udvaron a kacsászatatóba. Ha az öreg dédapa el nem ájul a fehér falú oszlopos folyosón az átható hirtelenséggel kisütő tavaszi naptól. És a többi. Nem rossz szociológiai kép a húsvéti úrvacsorára való el nem jutásra.

Közösség-építésként hatott az is, hogy az idős lelkésszel együtt jártunk esküvői, keresztelői meghívásokra, temetésekre. Egy jellemző eset. A 110 éve alakult férfi énekkar vonul előttünk a derekasan szép vadászi temetésre. Mi követjük. Egy kapura csimpaszkodó gyerek kibámul az utcára. Meglát minket. Gyorsan leugrik a kapuról, hátraszalad az udvarra és önfeledten kiabálja: gyere gyorsan édesanyám, itt megy az öreg x meg a fiatal isten, de az öreg istenen nincs sátor, a fiatal istenen van sátor! Palást ugyanis csak rajtam volt. Eredeti megfigyelés: a sátoros és sátortalan papokról. Nagyjából néha falun: Isten olyan, mint megtestesült, gyarló szolgája.¹¹

Egyszer névtelen levelet kaptam. Az volt benne, milyen kiállhatatlanul viselkedett az öreg. De bezzeg... a mostani. Én nem akartam semmiféle „bezzeg” lenni. Legkevésbé „Bezzeg-pap”. Meg mindig is utáltam a nem egyenes eljárásokat. Tehát a névtelen levelet is. Felolvastam azt a templomban. Előtte azzal a „dicsérettel”, hogy végtelenül hálás vagyok az ismeretlenségben leledző levélírónak. Ha engem az Úr itt több mint 70 esztendőn át éltet, már most előre tudom, mi lesz rólam a vélemény. S ez mostani magatartásom állandó javítására milyen hasznos. Gyakorlati hatásként: megszűnt a súsárlás. És jobban körülvevtek saját öregjeinket. Például Tóth mamit. Megvakult. Egyedül lakott rokontalanul. Ha látogatni mentem, már lépésem hangjáról megismert. Mindjárt újságolta: hálás Istennek, magára maradottságában mindig akad, aki vizecskéjét behozza, fácskáját keze alá készíti.

*

Egyébként az Abaúj-csereháti Alsóvadász, amit a honosok szárazvölgyinek neveznek, mindennel rendelkezett, amivel édes hazánk ellátottabb részei áldottak. Hegye, völgye, dombja, lankája, lapálya, kicsi patakja, magaslaton temetője, messze mutató délceg tornya. Mindene megtermett. Közöttük szőlő, gyümölcs. Létezett kendertörője, téglavetője, olajütője, malma, tehát mindaz, ami összkomfortossá alakíthat egy nagyközségnek számító települést. Már csak a pálinkafőzője üzemel. A többit összpontosította a modern fejlődés, átmenetében ezzel kényelmetlenebbé téve a falu létét. Megmaradt viszont ősi földvéra. Oldalán visongva szánkóztak a gyerekek. Határában zajlott le valamikor a szikszói csata. Múltjából zengzetesen szólal meg anyanyelvünk. „Az Alsóvadászi Éneklő-Kar Törvény és Jegyzőkönyvében” Somosi János rektor-tanító az alakuláskor, 1859. március 15-én írta: „Midőn a Múzsák anyjától, a sárospataki anyaiskolástól elváltam (...) mint fiatal bajnok, hivatva az Úrtól, Alsóvadászon ütem fel főhadiszállásomat. Gondolkozték, hogy honnan és mi módon toborozzunk újoncokat a haladás és művelődés zászlaja alá.” Újoncokból toborzott, ma is létező gyülekezeti férfi énekkart. Próbáit a múlt században épített, református emeletes iskolában tartotta, amilyennel kevés település dicsekedhetett. Ebben az iskolában alkalmazott ugyanis az egyház, kicsit megelőzve korát, külön oktatót: *a lányok tanítóját.*

Hajdanában a föld jelentős történeti szerepű családok: Rákóczi, Csáky, Hunyady, Fáy birtokához tartozott. Amikor eljött az ideje, főleg a 20. század elejétől, a nagybirtokot segítettek szétszedni a szorgalmas falusiak. Főleg a vállalkozóbb szelleműek. Amerikai bányákban megkeresték a rávalót. Jó dollárral hazajöttek. Kőházakat, istállókat építettek. Messze földön híres állat-, főleg lótarast fejlesztettek ki. Arabok is jártak ide vásárolni. Helyi lelkészkedésem kezdetére az ismert listák miatt, még a pár holdasok is börtönököt megjárta, vigasztalásra szoruló kulákkokká vedlettek. Majd a tisztulás folyamatában ugyanezek váltak az eredményesen fejlődő termelősövetkezet dolgozó, serény, ötletes állattenyésztőivé, brigádvezetőivé.

Beszédesen hangzottak a falurészek nevei. Kár, hogy az új utcanevek kiszorították ezeket. Bár a mélyen rögződő falusi köztudat még őrzi őket. Nagykötel, amire meredek emelkedése miatt nem könnyű a felkapaszkodás. Alsó-, Felső Tósor, amely a faluban megáradó Mánta vagy Vadász patak tóvá szélesülésére vonatkozik. A Mánta ugyancsak beszédes név: lusta. Arra utal, hogy a Vadász patakban alig található víz. Templomszög, Gelle- vagy Gerle-szög. Menyecskeszorító – ez egy kis zsákutca. Jánosd, valaha külön község nevéként emlékezésre illő. Kis Moszkva, ahol a felszabadulás előtt a szegényebb zsellérség lakott. Kár, hogy ez a név is megszűnt. Most éppen burkolattal modernizálódott. A cigánytelepet, enyhe szarkazmussal Új világnak hívja a nép. A dűlők: Kincses, mert jó a legelő; Elő, mert elől van, szembeötlő; Függő, úgy tartják függ a falu fölött, hogy őrizze azt; Veródal, veri az eső, mint a mostoha időjárás vagy a sors a föld lakóját; Nagyvőgykert... Ugye kifejező, szemléletes meghatározások ezek az elnevezések? Hogy a falu mennyire „magyarossá” teszi az új utcaneveket, jellemző, hogy a Beloianisz utcát csak Belo János utcának hívják...

*

A falu olvasta négyezer kötetes könyvtáramat.¹² Ennek rövidesen abban mutatkozott a haszna, hogy a járás felfigyelt rá. A környező falvakat jóval megelőzve, soron kívül létesített falukönyvtárat. Nehogy a papét használják. Utána legalább kettőből olvastak. Az

1 tudomány és társadalom

enyéből még mindig többen. Annál is inkább, mert a parókián, a legnagyobb szobában, körben a falnál álltak a polcok, s ezt a helyiséget használtuk a tömegesen látogatott gyülekezeti teremnek, amíg a régi magtárt nem alakítottuk át ilyen célra.

Igyekeztem szemléletesen és röviden prédikálni. Igehirdetéseimből a református sajtóban később több megjelent. Vasárnap délelőtt a templomba átlagban kétszázán, délután vagy háromszázötvenen jártak. Nagy hidegben télen, szorgos dolog időben nyáron is. Előfordult, hogy nagy templomi ünnepélyeinkre ezren, vagy ennél is többen jöttek össze. Ilyenek voltak a népünnepélynek, a „református búcsúnak” tartott, jól szervezett konfirmáció. Valamelyik májusi vasárnap délelőtt-délutánra elszlott a gyermek-istentiszteleti bemutató százon felüli szereplővel. Ezek egyikén kórusban szavalták az erkölcsi tanítást tömörítő *Arany ABC*-t, amely iránt ma ismét kezd nőni az érdeklődés. Mutatóban felidézem az első és utolsó, A és Z betűkre zengő sorokat: „Atyádat, Anyádat tiszteld, – Hogy Isten áldását megnyerd”... „zabolázd indulatodat, – Hagyd holnapra haragodat”. Sokáig emlékezetes marad az egyházkerületi énekkar bevonásával tartott orgonahangverseny. Nagyobb ünnepeinken részt vettek a környékre és a Vadászról az ország legtávolabbi zugaiba elszármazottak is.

A gyülekezetünkben tartott 13 éven át több száz előadásom, mai szóval mindig közművelődési esemény volt. A délutáni tízperces prédikáció után énektanulás következett. A feleségem tanította a ritmikus éneklést, megkapó közvetlenséggel, szöveg-magyarázatokkal és figyelem-felhívással a zenei mondanivalóra. Ezt követte a 10 perces előadás. Egyház- és nemzet-történet. Aktuális évfordulók: Ady, József Attila vallásos versei, a *Himnusz* jubileuma, világegyházi sajtó beszámolók, ökumené. A prédikációkról, előadásokról vázlatokat készítettem. Ha lehetett, az előadásokat illusztráltam: saját könyvtáramból bevitt kötetekkel régi magyar és modern idegen nyelvű bibliákkal. Hatalmas térképekkel. Igen jó hasznát vettük a külföldi barátaimtól ajándékba kapott szentföldi térképeknek. Ezeket eljövetelem után visszahagytam az egyházközség tulajdonában. Kiállítás sorozaton mutattam be, kortörténeti magyarázattal, a régi úrasztali felszerelésünket. Tudtommal az egyetlen egyházközség Magyarországon Alsóvadász, amely morzsaszedő kanalat tart birtokában. Míves aranyozott „szerszám” ez arra, hogy ha a kehelybe történetesen morzsa került az úrvacsoraosztásnál, ezzel ki lehessen halászni. Ez is egyik oka annak, hogy ebben az ismertetésben sok „morzsát” igyekszem összeszedni ottani életünkről. Több gyülekezeti tag számára meghatóvá vált egy óntányér. Széle valamikor megoldható. Talán a kemence-packára helyezte valamelyik elődöm. A megtört kenyeret egy úrvacsoraosztás alkalmával erről adtam, az időben megtört tányérról. A szertartási beszédben magától adódott az illusztráció. Utána több gyülekezeti tag azt kérte, hogy betegek részére, háznál tartott úrvacsoraosztásoknál ezt a tányért használjam és ne az aranyozott ezüstöt. Megjellelődvé gondolok azokra, akiknek haláluk előtt erről a megtört tányérról adtam az „utolsó vacsorát”.

Templomi hirdetéseimet nagyon bőre állítottam össze. Minden ügyködésről beszámoltam, hogy legyen beszédtemája a falunak. Pénzt nem kezeltem. A pénzügyek zavartalanul folytak. Zárszámadás után a januári-februári vasárnapokon részletes, tanító ismertetéssel számoltunk el a nagy nyilvánosság előtt. Ennek folyamányaként a gyülekezet az önkéntes adakozást évről évre növelte. Természetesnek vették például azt a kérésemet, hogy tíz időszaki sajtóterméket rendeljen meg az egyházközség a lelkeszi hivatalnak. Jól tájékozottan úgy szolgálhattam, ha volt miből információkat gyűjtenem. E célból fedezte

a gyülekezet a konferenciái alkalmakon való részvételre és évente kétszer a sárospataki Tudományos Gyűjteményünkben töltött őszi és tavaszi hetet, amikor az ott található külföldi folyóiratokat és könyveket nézhettem át.

*

Közben állandósult az újjáépítés. Érkezésünkkor olyan sivár kép fogadott, amelyet azelőtt sehol sem láttunk. Beiktatásomkor Darányi Lajos, akkori legjobb barátaim egyike, célozva sárospataki kollégiumi gazdasági választmányi elnökségem alatt végzett, háború utáni újjáépítéseinkre, a vadászati adottságok láttán így fogalmazott: „a gyülekezet vegye tudomásul, hogy ahol Koncz Sándor megjelenik, ott oszlik a tudatlanság és tihul a kosz...”

Az egyholdas parókiális kert, udvar, melléképületek le voltak foglalva, egybeszakítva a szomszédos, akkor kulák-portáknak minősített telkekkel. A hatalmas csűr 520 juh hodályaként büzlött a falu legközepén, a három államosított iskolához éppoly közel, mint a templomhoz és lelkészlakáshoz. Minden háborús nyomok éktelenkedtek. Valamennyi kéményünk a padlásra rogyott. A füst a törmelékek között szűrődött ki. Másfél évig Sárospatakról, 127 kilométerről bejáró pap voltam, mert nem lehetett hol lakni. Testvéri hálával gondolok Erdei Ferenc akkori földművelésügyi miniszterre. Őt én Szegeden ismertem meg, diákkoromban az ottani falumunka, angol szóval settlement-nek nevezett, ma nagyon elismert próbálkozásaiban. Segített rajtunk. Nyolc bizottság szállt ki. Az elődöm alatt gyűlöletből elvett parókiális portát melléképületeivel visszakapta az egyház. A trágyától átitatott, életveszélyes csűrűt elbontottuk. Köveit már elhordattuk, amikor a Dunántúlról megjelent nálunk egy tanítványom. Az udvaron szétnézve, csodálkozva imígyen fakadt szóra: nem tudtam, hogy itt a kertben fogazatos falú várrom található. Az egyetlen cikk-cakkosan letaposott, másfél-két méter magas, a csűr igénybevétele óta soha ki nem vitt trágyatömeg kissé messzebről valóban tehetett ilyen festői benyomást. Kiderült, hogy fellazítva több mint 700 szekényi mennyiségre rúgott.

Közmunkával azután rendbe hoztuk a portát. Mivel én magam napszámosként dolgoztam rajta, minden áldott nap legalább 30-40-en segítettek. Érdekes epizód következett ebből. 1960-ban – igen tanulságos lekipásztori közreműködéssel – újjáalakult nálunk is a tsz. Az elnök megválasztására Miskolcra kiküldött érkezett. Kifejtette: olyan elnököt kell választani, aki hozzáértő, világlátott, népszerű. A gyűlésen felállt egy vezetőfélnék elkönyvelt kommunista. Hozzánk néha bejárt a parókiára. Ő hozta nekünk az első hatalmas, gyönyörű zöld paprikákat, amiket öntözve termelt. A gyűlésen az elnökre vonatkozólag, hivatalosan elhangzott kíváncsi után indítványt tett, valahogy így: „Én, X Y kommunista vagyok. A felsorolt feltételeknek ebben a faluban egyedül a tisztelendő úr felel meg. Őt javaslom elnöknek. Világlátott. Három külföldi egyetemen tanult. Mivel ő itt maradt, a faluból egyetlen református sem disszidált, noha a környékről sokan elmentek. Azt mondták, ha a pap nem megy, pedig ő igazán mehetne, nyelveket tud, akkor innen senkinek sem érdemes mozdulni. Mi kommunisták éppen úgy szeretjük, ahogyan a falu. Meg az ide deportáltak. Szakember. Tessék csak megnézni az egy holdas parókiális portát. Az oda betelepített állatoktól teljesen le volt tiporva. Épületei tönkretéve. A fák mind kirágva. Most pedig mutatós díszkertje, szilvása, telepített szőlője, bogyós és nem bogyós gyümölcsöse van. Mindenféle eleségnek való növénynek jó helye. Külön baromfiudvara. Könnyen takarítható és mindig tiszta disznóólja. Nem utolsó sorban, az egész teleknek prima drótkerítése. Végig mellette több száz méteren körbefutó, nyírott élő sövényvel.” Meglepetésében a választást irányító rögtön szünetet rendelt el. Én természetesen nem

1 tudomány és társadalom

vettem részt a gyűlésen. Nem hívtak. De a hírrel elszaladtak mindjárt hozzám. Lélekszakadva többen. Egyesek nagy bajt sejtettek. Mit csináljanak? Nem vállalom, válaszoltam. Megnyugodtak.

Az újjáépítések közül megemlítem az orgonát. A háború óta nem szólalt meg. Javítására elhívtuk a tállyai református templom tornyában lakó, Kelemen Árpád különös természetű orgonaépítőt. Mikor szétszedte, 13 kosár mindenféle csont került ki a sípokból, amiről senki se tudott. Egy tapasztalt öreg, aki éppen akkor a soros ebédet hozta a mesternek, fejtette meg a rejtélyt. A háború utolsó idejében Alsóvadászon, három hét alatt mintegy 60.000 katona vonult át, Kassától a Miskolc felé vivő hátsó utakon. Mindenütt aludtak és ettek. A házakban asztalokon és azok alatt. Sifonokban és tetejükön. Ahányan elértek, a templomban tanyáztak. Nyilván, akik az orgonánál étkeztek, a sertés-, ló-, marha-, aprólék-csontokat széthányták. Jutott belőlük az orgonába. Amikor a templomot kitararította a falu, erre senki nem gondolhatott. Csak nem szólalt meg az orgona. A restaurálás idején a hangszer világtörténetéről és az orgonaépítésről tartottam a vasárnapi gyülekezeti előadásokat. Közöttük a világhírű lelkész, orvos, békebarát, misszionárius Albert Schweitzerről, akit a svájci Bázelen ismertem meg diákkoromban.

A juhok sikeres kitelepítéséért majdnem kitüntetést adtak. Bebizonyítottam, hogy ha a falu közepétől a határban lévő, egykori urasági juhakolba viszik őket, és nem nézik azt a politikai okot, hogy közösségi, azaz tsz-juh nem tanyázhat urasági akolban, inkább az egyház csűrjében (elárasztva vaskos szaggal a falut), akkor ezen évi 36.000 liter tejet nyer a tsz. Ugyanis ennyi tejet gyalogoltak le a juhok, oda-vissza naponta, a 4-5 km-re lévő legelőig. Ha birtokos földesúr volt is Fáy, azért nem volt bolond, amikor a kinti, most üres juh-hodályt építtette. Ezzel a juh, csűr, hodály kérdéssel kínlódva, ami nem rövid ideig tartott, amíg megoldáshoz jutott, „levezetésül” humoros előadást tartottam a gyülekezetnek. Van Vadászon a parókián az egyházban minden: juh, akol, pásztor, trágya bőven. Ez utóbbin az elkerülhető vétkeket szintén értettem.

*

Annyira az emberek között éltem, hogy rendszeres látogatások során megismertem a falut. Jegyzeteket készítettem. Prédikációkban, temetési beszédekben igen sok építő aktualitást felhasználhattam belőle. Olyan református akadt a faluban, igaz kevés, aki egyszer sem fordult meg a templomban, míg én ott szolgáltam. De olyan nem, akinél én legkevesebb háromszor ne lettem volna látogatáson. Bizonyára ez oka lett annak, hogy névleges református sem volt, aki ne járult volna hozzá az egyházfenntartáshoz, újjáépítésekhez. Valószínűleg ezért nem történt egyetlen temetés sem a lelkész szolgálata nélkül. S kivétel nélkül mindenki kereszteltetett, és konfirmáltatta időben lévő gyermekét.

Magam-gyártotta módszerrel, statisztikailag pontosan felmértem a falut. Az 1964. évből olvasok fel néhány adatot. A falu összlakossága: 1640. A református gyülekezet lélek, inkább test száma: 979. Ebből nagykorú: 717. Kiskorú: 262. Az egyházat körzeti presbiterekkel összeszedett önkéntes járulékkal segíti: 625. A 717 nagykorúból 90 éven felüli: 2, 85-ön: 10, 80-on: 12, 70-en: 50, 60-on: 101. Tehát 60-on túli 175. Özvegy asszony: 69. Özvegy férfi: 16. Agglegény: 10. Férjhez nem ment magányos nő: 5. Gyógyíthatatlan beteg: 7. Elvált: 4. Külön él: 10. Nem helyben dolgozik, hanem a borsodi iparvidék bányáiban, gyáraiban, üzemeiben, vagy állami gazdaságokban: 123. Sorkatona: 23. Egyetemi, főiskolai hallgató: 5. A dolgozók gimnáziumát vagy felnőtt korban technikumot végez: 5. Önjogon vagy házastársa után nyugdíjas: 11. Tsz öregségi nyugdíjat kap: 65. Tsz rok-

kantságít: 15. A 262 kiskorúból bejáró, vagy bentlakó gimnazista: 14. A helybeli gépállomáson vagy máshová eljárva ipari tanuló: 13. Az általános iskola tanulója: 152. Két különböző helyen gyógypedagógiai intézetben van: 2. A lakóházak száma falunkban: 460. Reformátusok a faluban 296 házban laknak. Saját népszámlálásom szerint a faluban 4 evangélikus, 1 izraelita, 341 római és görög katolikus található. Szekta nincs. Jellemző: ezt követően, 12 év alatt, a faluból általam ismert 127 református költözött el. Közöttük 9 egyetemet végzett: 2 orvos, 1 gyógyszerész, 1 állatorvos, 1 erdő-, 1 építészmérnök, 1 katonatiszt, 2 tanár lett. Az elköltözött, egyetemet végzettek között több van, aki dolgozataihoz könyvtáramat használta. Egyikük, könyvtáram Lenin-kötetéből, nálam írta ki az idézeteket, amelyekre szüksége volt. Közülük egyet, aki érettségi után a helybeli gépállomáson dolgozott, angoltól sikeres felvételre készítettem elő. A 127 elköltözöttel szemben csak 23 református került be a faluba, főleg házasság révén. Egyháziilag ugyancsak részletesen összeírtam a statisztikát. Iskolai hittanra, gyermek-istentiszteletre, konfirmációra, bibliaórákra, házi istentiszteletekre, templomba járókra, úrvacsorával élőkre tagolva. A statisztikából még egyet megemlítek. A nagyon fluktuáló cigányság létszámát a tanács mindig tőlem kérdezte. Ez 185 főt jelentett akkor. Mintegy 30 családban éltek. 17 házban laktak. Abban az időben még 100%-ban saját telepükön. Szerettem a cigányokat. Ők szintén szíveltek engem, annak ellenére, hogy anyagilag semmivel sem támogattam, de igyekeztem munkára szorítani őket. Egy szerencsétlent kivéve. Erkölcsileg, szellemileg, lelkileg, látogatásokkal próbáltam rajtuk segíteni. Egy konfirmált közülük. Mindenki kereszttetett. Voltak, akik egyházi házasságot kötöttek. Egyet felvétettem a gimnáziumba. Szellemes a cigány. Lala Maris nevű cigány asszonyunk körzeti orvosunkat, amikor először jött ki Szikszórol és utána, következetesen Sezlony doktor úrnak szólította. Az orvos mondta neki hogy ő doktor Dikó. – Dikó nálunk a putriban van. De az uraknál az: sezlony. Egy orvosnak, akihez eljárók, csak nem mondhatom, hogy dikó. Hát érje be a doktor úr azzal, hogy „Sezlony doktor”, és nem holmi cigány módra: Dikó.

*

A faluban lelkész csak református volt. Szikszórol kijött a plébános katolikus cigányt temetni. Utána hozzám bejőve előadja: botrány volt a temetésen. Akkor még latinul temettek. Amikor odaért a liturgiában, hogy „aperta inferi”, azaz távozzanak a pokol hatalmai, beleszól egy idősebb cigány, szégyellje magát a plébános úr, igazán tudhatná, hogy a porta nem a Ferié. Itt semmi sem az övé. Legyen inkább a Toto komáé, ő viselte gondját... Most mit csináljon? Hogyan rendezze a botrányt? – Sehogy – mondtam. Vigasztalódj egy másik eseten. Vegyes pár esküszik a református templomban. A vőlegény katolikus. A beszéd végével az imádság bevezetése következik: most pedig boruljunk le... A katolikus vőlegény hirtelen eltűnik az úrasztala mögött. A lelkész ijedten kérdezi: rosszul van. – A fenét! Dehogy vagyok én rosszul. Ilyen jól sohse voltam. De hát nem azt tetszett mondani, hogy boruljunk le, hát én gyorsan letérdeltem.

A világon a legkeresettebb cikk a humor és az érdekes történet. Hármat mondok el falunkból most. Egy hivatalos gyűlésit. Egy politikai jellegűt. És egy lelki gondozót.

Városról kijött egy nagyképű, gazdálkodáshoz nem értő előadó. Unalmasan, lelkességet és szakértelmet csak mondvacsináltan, eldarálja mondókáját. Utána hozzászólásra unszolja az elnök a népet. Kínos hallgatás után jól megtermett férfi áll fel. A falu olyan értelmese, aki szakértők bevonásával bölcsen eligazgatna egy miniszteri tárcát józan, paraszti eszével. Az elnökség örül, hogy van felszólaló. Az asztaltól biztatják, csak bátran,

1 tudomány és társadalom

nyugodtan beszéljen. A hozzászóló elmondja: teljesen igaza van az előadónak. Minden úgy van, ahogy mondta. Még inkább úgy lesz, szent igaz. Csak egy kérésem van. – Az elnöki asztal helyeslő bólogatását kamatos biztatással növeli. Csak bátran, öntudatosan adja elő kérését az elvtárs. Hát előadta, kihúzva magát. – A kérésem az, engedje meg a kiküldött elvtárs, hogy mindazt, amit oly jól elmondott itt, a legközelebbi faluban én mondhaszam el, adja ide hozzá az autót sofőrrel. Addig pedig az elvtárs maradjon itt helyettem kapálni. Hisz olyan szép és oly jót tesz a fizikai munka, írta tegnap nagyon megszívlelendően a *Népszabadság*. A gyűlést gyorsan, megjegyzés nélkül berekesztették.

A politikai jellegű. A falu 1956-ban nem választott volna se munkástanácsot, se munkástanács elnököt, ha ezt valahonnan felülről el nem rendelik. Falunkban ez senkinek eszébe se jutott. Mint ahogyan a hivatalosoknak, akik a rendeletet megkapták és hozzá voltak szokva a központi intézkedések fejbőlintő végrehajtásához, eszükbe se jutott, hogy ne hajtsák végre. Hát van egy ilyen választás a tanácsházán. Én nem voltam ott. Kit választanak, kit válasszanak, ha már a régi helyett muszáj? Egy tévesen kuláknak minősített az áldozat. Miért? Mert a volt tanácselnök leültette talán haragból és 56 őszén anélkül, hogy sejtelve lett volna a dolgokról, egyszerűen hazaengedték a miskolci dutyiból. Teljesen tájékozatlan létére egyáltalán nem akarta elfogadni az elnökséget. A gyűlésen ugyan megjelent, hogy lássa a rég nem látott embereket. Mikor ellenzésére mégis megválasztották, azt kérdezte, most mit tegyen? Azt mondták neki, ők nem tudják, de menjen el a tisztelendő úrhoz, aki világlátott, majd megmondja. Eljött. Nem ismertük egymást, mert azóta, amióta én Vadászton voltam, börtönben ült. Őszintén megmondtam neki, hogy itt a faluban, elzárva mindentől az én világlátottságom csak azt az összeviesszágát látja, amit rádiónk hol így, hol úgy sugároz. De én nem innen indulok ki. Hanem onnan, hogy lelkipásztor vagyok. Elmondtam, hogy 56 október végén a reformáció heti bünbánati alkalmakon mindig zsúfolt templom előtt prédikáltam, a *Jelenések Könyve* sokkal előbb elkezdett sorozatában. A falut nemcsak általában hívtam fel a nyugalomra. Hanem úgy, hogy itt se vasvillázás, se a tszcs széthordása nem történhet meg, amelynek kevés vagyona éppen a szomszédban tároltatott, mert figyeltem. Ha majd a törvényes rend lehetőségét ad a felelősségre vonásokra, akkor eljöhettek a sérelmek, de önbíráskodó, ordítózó, feleslegesen hangoskodó magatartás ne forduljon elő. Megmondtam őszintén, megtorlás következhet. Nem volt a faluban semmi rendezavarás. A kötelező beadások intézőjét akarták a faluból a megmérgesedett emberek közül kihordani. Mikor azonban a szándék eljutott hozzám, kihirdettem a templomban, hogy igaz, én se sokra becsülöm őket, de gyermekeivel együtt a parókiára fogadom a családot. A megdühödtek lecsillapodtak és üzenték nekem: nem akarjuk velük a tisztelendő urat tönkretenni, hát békén hagyjuk. (Megjegyzem: az események tisztulása után egy év se telt el, maguktól elhagyták a falut). Hát ilyen elbeszélgetés után az újdonsült munkástanács tehetetlen elnökének a következőt mondtam. – Menjen el az elődjéhez. Ő most nagyon fél. A szalmakazlakban bujdokol. Fél, hogy megverik. Ha elmegy a kaput bezárva találja. Hosszú zörgetésre fog kijönni az egyébként nagyon jóságos anyós. Én ezt tapasztalatból tudom. Mondja meg az anyósnak, hogy maga a volt elnöknek tulajdonított sérelmeket, a börtönt megbocsátja. – Ismerem az embereket. Meg se lepett, hogy látogatóm először felfortyant, hogy én mit gondolok. Megnyugtattam, nálam nyugodtan mérgeľdje ki magát. Jobb, mintha otthon nyugtatókat szedne. Így telt a beszélgetés. Nem állt kötélnek, hogy elmenjen a volt elnökhöz. Mikor kikísértem, megkértem, ha meggondolná magát, csak akkor

jöjjön vissza, ha mégis elment. Hogy én, a lelkész, ezt a tanácsot adtam, az nem csoda. De az csoda, hogy emberem egy idő után visszajött. Bocsánatot kért nálam való viselkedéséért és beszámolt: úgy tett, ahogy mondtam. Úgy találta őket, ahogyan jeleztem és elkészítettem rá. – A csoda nincs befejezve. Amikor 1957 januárjában eljött a megtorlás ideje, egy éjszaka elvitték az egykori kuláknak minősítetből választott munkástanácsi elnököt. A következő reggel a falu kilenc kommunistájától üzenetet kaptam, hogy „ne féljek”: a volt elnökkel együtt bemennek Miskolcra, ott elmagyarazzák, mi történt s az éjszaka elvitt nélkül nem jönnek haza. – Így történt. Utána nem sokára született az előző kommunista elnöknek egy leánya. Úgy hozták el télen a parókiára keresztelni, hogy két hatalmas kosárba belerakták az egész keresztelői lakomát. Ők a falun szokásos keresztelőt most nem tarthatják meg. Engem, ahogyan a falu szokta, családotól nem hívhatnak meg. De ne mondják, hogy ők fősvények, itt van bepakolva minden... Így oldódott meg egy falusi és azon túlmenő politikai bonyodalom. Vasvillázások és lopások nélküli, bocsánat-hirdetéssel teljes és tele kosarakkal ünnepélyesített eseménysorozat.¹³

A lelki gondozói. Egy a sok, komoly, szexuális problémákat felvető esetek közül. – A berlini egyetemen jártam olyan kurzusra, amit orvos-, lélektan- és teológiai egyetemi tanárok együtt tartottak, hogy mi hallgatók, leendő lelkészek sima és bonyolult esetekben hozzáértő szexuális, házassági, házastársi, együttélési tanácsokat adhassunk. Ezekkel nagyon reálsan, semmit meg nem oldó frázisok helyett, gátlások nélkül segíthettem az egyéneket és a közösséget. – Bizalmas presbiteri megbeszélések révén egyes nehézségekben a segítség gyakran testületi lehetett. A házasságok együttléti meghittségének zavartalanságáért igyekeztünk kiküszöbölni a nemzedékek egy helyiségben való alvását. Könnyítette ezt a törekvésünket a régi falusi otthonok első, hátsó „házra”, pitvarra osztott belső szerkezete. Házasságra jelentkezésnél erről őszinte eszmecserét folytattam a vőlegénnyel. Ennek a fáradozásnak a faluban hamarosan kezdett érződni a jótékony hatása. Mint ahogy annak is, hogy néhány szexuális kilengést sikerült megszüntetni. Igaznak bizonyult (vagy anyagi érdekeltségéből ráfogott) apasági kuszaságokat megpróbáltunk rendezni, hogy a családok együtt maradjanak, a gyerekek biztonságban nőhessenek fel. A felkavart, szóbeszédekkel kísért zűrök, az ellentmondó konokságok a kertelés nélküli kibeszélésekkel nemegyszer a roppant erőfeszítésbe kerülő megbocsátásokkal végződtek. Előkészítettünk szükségesnek vélt budapesti genetikai vizsgálatokat. Igyekeztük megkönnyíteni, szigorúan a tények alapján, a bíróság elé került esetek minél célirányosabb lefolyását. Ez a lelkipásztori tevékenység, ahol mód van rá, a felelős presbitérium bevonásával együtt, az el- és meggondolhatónál is jóval szükségesebb. És egyszerűen kiváltképpen hasznos és életszerű! Gyakran a lehető legemberibb megoldást nyújthatja a lelki gondozás szolgálata.

Presbitert érintő pletyka esetén az *Írás* szabályai szerint magamhoz kérttem, hogy négy szemközt tárgyaljak vele. Nem kötelező, de segítségére úgy tudok legjobban lenni, ha őszintén elmondja az ügyet. Kitérték a gyermektartási tárgyalást. Tanácsoltam, aminek lehetőségéről ő nem tudott: a tárgyalás elején kérjen pesti genetikai vizsgálatot. A vizsgálat a teljes kizárást állapította meg. A legközelebbi presbiteri gyűlésen előterjesztést tettem. A gyerek bárkitől lehet, csak egytől nem, az ártatlanul kikezdettől. Közöttünk egyedül neki van hivatalos papírja és bírósági megállapítása. Közöttünk, konok emberek között nehezen megy a bocsánatkérés. De ment. Utána megfogadtattam, hogy erről többet sehol egy szót sem. Nem cél a sértők, sem a sértettek további pellengérezése. Fontos a

1 tudomány és társadalom

presbitérium egysége, bizalmas ügyekben különösen. Lelki dolgokban pedig bibliai bűnvallás, szinte gyónásszerű. Meglett embereket nehéz nevelni. A siker reményében meg kell mégis próbálni. Ha szükséges, keményen. – A történet abban folytatódik, hogy a férj nélküli gyerekes asszonyt sem hagytam magára. Elmagyaráztam, hogy a gyermek érdekében nevezze meg az igazi apát. Én beszélek vele, hogy vállalja a következményeket.

*

Vadászon nemcsak mi látogattunk sokat feleségemmel, körzeti presbiterekkel, vagy tettem látogatásokat egyedül, hanem sokan látogattak be hozzánk. „Bejáratos” volt a parókiára a nép. Messzebb falvakból szintén. Főleg idegen nyelvű leveleket fordítottam a távolabbi környék reformátusainak is. Jöttek Homrogról, Kupáról, Szakácsiból, Gagybátorból stb. Adódott esett, hogy dollár örökségeket „ástem” ki Amerikában elhaltak után, ami pénzt jelentett a hazai leszármazottaknak, devizát államunknak. – Sokan felkerestek: egykori pataki, marosvásárhelyi tanítványaim, debreceni egyetemi magántanári előadásaim hallgatói, munkatársaim, lekipásztorok, öreg pataki diákok, Diósgyőrvasgyári, ózdi, csepeli munkásbarátaim, a háború előtti diákmissziói ismerőseim, katona cimboráim, tanártársaim... Gyermekeim az egyik évben 120 nálunk szállt vendéget írtak össze. Előfordult, hogy egy éjszakára 14 vendéget helyeztünk el a parókián. Ellátásuk sehogy sem sikerült volna, ha a gyülekezet kezdettől nem vezeti be azt, hogy ellátásukat segítő kosarakkal jelentek meg a parókián. Amikor elhangzott továbbadásban közismert jelszavuk: „vendégek jöttek”, különösen nyári tikkasztó melegben, vendégeink nem győztek csodálkozni az aludttejes köcsögökkel megjelent, ízes szavú, beszédes atyafiakon, akiknek vendégeink szintén társaságot, kinyílt világot jelentettek.

Rendkívüli látogatóink közül többet kiemelhetnék. Három francia diákot, akik közül egy a vöm lett. De most az egyik világhírű oxfordi nyelviskola tulajdonosát: az Eckersley házaspárt említem meg. Annyira ízlett nekik az egyszerű sóskamártás, hogy magot vittek belőle Angliába, császártulipánunkból pedig gumókat ültettek el kertjükben. Elvittem őket a tsz központba, ahol éppen gép ásta a vízelvezető árkot. Nem győztek csodálkozni a zsíros, fekete föld értékén. Az öreg Eckersley alig akart kijönni a mély gödörből, olyan szeretettel morzsolgatta a televény rögöket. És egyre azt mondogatta: de gyönyörű, de értékes. Náluk a brit sziklán, az arasznyi föld alatt mindjárt ott a kő. Micsoda föld ez, micsoda föld ez! – Nem győztek betelni egy takaros tiszta cigány házzal, amelybe belátogattunk. Felkerestem velük három típusú házat a faluban. Egy modernt, egy 60-70 évvel ezelőtt építettet, amely elől két ablakos, folyosója oszlopos. Azért hosszú, mert a lakóhelyiségek után ragasztották a melléképületeket, kivéve az árnyékszékét. De nekik legjobban a régi falusi ház tetszett. Vas külső ajtóval, a belső fa ajtón kívül, és kicsi ablakain vaslemez spalettákkal, amelyeket kívülről támasztottak ki, forgóval a falhoz. De még jobban tetszett a karos láda, amelyben ruhákat tartottak. Figyelmük nem a szőttekre terelődött, hanem egy megzöldült férfi fekete ruhára. Megkérdezték a 80 éven felüli nénit: ezt ugyan miért őrzi? Tessék nekik megmondani, fordult felém – ez a nálam idősebb Károlyom esküvői ruhája. Eltettem, mert jó lesz ez az örökkévalóságnak. Már akkor gondoltam, ha Károlyom megéri a magas kort, éppen olyan sovány lesz, mint vőlegény korában volt. Elfér ebben a ruhában. Ebbe tesszük be a koporsóba. Igazam lett. Még él és már újra olyan sovány, mert összement. A ruha fekete. A gyász színe is, nemcsak az esküvői ünnepélyességé. És hogy megzöldült? Az örökkévalóság mindig friss és zöld. Ebben tesszük hát el őt. Hozzáteszem, valóban ebben temettük el.

Mint mindenütt, Vadászon szintén bőven akadtak elintézetlen vagy elintézhetsen problémák. Mit lehet ezekkel tenni? Lebegni hagyjuk, míg megoldhatók. Ékesen megtanított erre egy temetés. Falunkban az udvaron, háznál folyik a temetési szertartás fő része. Innen vonul a menet a temetőbe. Egy alkalommal temetés alatt a felhőszakadás annyira előtötte és tele töltötte a sírt, hogy nem lehetett lebocsátani a koporsót. Rátették ugyan a nyitott sírra, de ez lebegett, mint Noé bárkája a vizek felett. Közben lassan esett, a víz nem fogyott. Mondtam: vissza ne vigyük a házba, ha már kihoztuk, mert az furcsa, temetőből vissza a halottal. Tegyük szépen a vízzel telt sír mellé. Őrizzék éjjel. S ha reggelre elszívódik a víz, csendben egy pár ember intézze a továbbiakat. – Lebegés után a problémák valahogyan csak elszívódnak s ha nem mindig megnyugtatóan, de mégis helyükre kerülnek, vagy tovább lebegnek.

1966-ban a sárospataki levéltárba osztottak be. Alsóvadással, onnan elköltözve, megmaradt a sokat jelentő kapcsolat. El-ellátogatnak hozzánk földi jókkal... Lelkész utódommal éppen olyan jóban vagyunk, mint ami kialakult elődömmel.

*

Molnár mámi Vadászon elérte a 100. életévét. A dátumon szívinfarktusból beteg voltam. Megvárták, amíg meggyógyulok. A gyönyörű templomi ünnepélyen nekem kellett prédikálni.¹⁴ A vendégeket születésnapján maga dagasztotta kaláccsal kínálta. 104 éves korában makk egészségesen hunyt el. Abban a bánatában, hogy meghalt a lánya, akinek a családjánál nagy szeretetben lakott. A szeretetet fokozta azt, hogy mivel lányáéknak nem lehetett gyermekük, lelkészszégem idején örökbe fogadtak egy kislányt. Mivel nem tudták, megkeresztelték-e vagy nem, velem megkereszteltették. Az örökbefogadás ritka jónak bizonyult. A nagykorúvá nőtt örökbefogadott hálás, gondoskodó szeretettel vette körül a nagymamát. Molnár néni meghagyta, hogy én temessem. Változatos, kül- és bel-földi, fronti szolgálataim alatt, ő volt a legidősebb, akit temettem. A tőlem, 1953-ban kapott *Bibliáról* úgy rendelkezett, hogy tegyék be koporsójába. Teljesítették, pedig a család szeretete volna a maga számára megtartani a mámi bibliáját... Bizony, a *Biblia* a föld fölél való. Jóval eljövetelem után, 1973-ban Vadászon megünnepelték ottani beiktatásom 20 éves jubileumát. Az, hogy én már eljöttem onnan, nem zavarta őket. Még varrottast is készítettek: 1953–1973 dátummal. E kitűzött alkalmon ugyancsak szívinfarktusból miatt nem vehettem részt. Valamelyest felgyógyultam. Kibéreltek egy autóbust. Eljöttek Sárospatakra meglátogatni. Mivel többen voltak, mint az ülőhely, fejőszékeket vittek fel közepre a buszba s azokra ültek. Sárospatakon a Kossuth utca járdája, ahol laktunk, még soha egyszerre ennyi fejőszéket nem látott. A háromlábú sámlikat, amin ülve, kézzel fejk a tehenet, sorjában lerakták. Először a fejőszékeseknek kellett leszállni, hogy a többiek kiszállhassanak.

Már évek óta nem voltam Vadászon, amikor egy régi prédikációm szerepelt a miskolci Tiszai pályaudvar nagy bejárati előcsarnokában. A lelkészek számára tartott Hazafias Népfőnt gyűléséről igyekeztem a Patak felé menő vonathoz. Ott, a vasúti hallban hangosan rám köszönt egy idősebb vadászi asszony, hátán a szokásos batyuval, amelyből eladott holmit a miskolci piacon. Jó hangosan elkezdte mondani: Jó, hogy látom a tisztelendő urat, mert nagy bánatomra van nekem egy Mancsi nevű lányom, hogyne tetszene rá emlékezni, hiszen 19 éve megkeresztelte. Nohát ez azóta felnőtt. Szentelen, követelődő gyerek lett. – Közben a nagy hangossága miatt azt hitték, veszekszik valaki, s ez mindig érdekl az ácsorgókat. Gyűlt a nép. Több mint százan lehetettek már, s ez hangosságban

1 Tudomány és társadalom

lelkésítette a nénit. – Még kiabáltabban mondta: mert az a baj, hogy nem hallgathatjátok, mit prédikált Koncz tisztelendő úr... Hát azt tetszett prédikálni, hogy akinek van, az megelégedhetne azzal, hogy tud mit felvenni... A hallgatóságból többen helyeslőleg megjegyzték, szintén jó hangosan: bizony igaza van ennek a papolásnak. Hát így prédikáltam jelentős számú hallgatóságnak a miskolci pályaudvaron.

Legutóbb 1982. január 25-én hívtak Vadászra temetésre. Jakó Lajosné, Lidi néni halt meg 84 éves korában. Mint említettem, másfél évig 127 km-ről, Sárospatakról bejáró lelkész voltam, mert ott foglalt volt a lakás és a porta. Átmeneti otthonom ennél a családnál volt. Ráadásul igen esős időszak köszöntött ránk akkoriban. Még akkor nem volt olyan autóbusz közlekedés, hogy azzal mehettem volna. Kilométereket biciklizve az állomástól, igen gyakran bőrig áztam. Száraz ruhát itt váltottam. Az ázottat szárították, vasalták legközelebbi jöttömig. Pont akkor egy éve halt meg Debrecenben édesanyám, 87 éves korában. Áldott gondoskodásáért Lidi nénit vadászi anyámnak tartottam. A gondnok megszámlolta, 401-en voltunk a temetésén. Megigéző, szokott vadászi rendben kigyózott a fehér havon a fekete tömeg, a templomszögi háztól a dombon lévő temetőbe. „A temetőkertnek helyébe” – ahogyan Vadász szépen mondják. S azt is mondják, hogy „a fenség” miatt innen közelebb van a feltámadás, mint lentebbről. – A temetésen az otthonosságról beszéltem. Váci Mihály ír a „világnyi otthoneremtésről”. Alig van lényegesebb annál, minthogy otthonot találjunk családunkban. Legyünk itthon sok mindennel megáldott hazánkban és a nyugtalan világban.¹⁵

(Közzéteszi: Koncz Gábor)

Jegyzetek

¹ Elhangzott a Sárospataki Öregdiákok Budapesti Baráti Köre 89. klubestjén, 1982. február 26-án, a Hazafias Népfőnt I. ker. Bizottsága helyiségében. Ez a szöveg a jegyzetek alapján tartott, anekdotikus, szociografikus előadás írott változata. Közreadja a hagyatéék gondozója: dr. Koncz Gábor, e-mail: drgaborkoncz@t-online.hu. Dr. Koncz Sándor (1913–1983) ekkor a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának igazgatója volt, Sárospatakon.

² A kérdéskörrel lásd: Szentimrei Mihály: A Sárospataki Református Kollégium 20. századi virágzása, felszámolása és újraindulása. In: Széphalom 7. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerkesztette: Kováts Dániel. Sátorajjaújhely, 1995. 183–198. o.

³ Vö: Bojtor István: Misszió a Tiszán innen. Kazinczy Ferenc Társaság, Miskolc, 1996.

⁴ A faluszemináriumról lásd: Bartha Ákos: Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013.

⁵ Lásd erről: „Felcsillan a tűz alatti parázs” Koncz Sándor berlini levele, 1937. = Zempléni Múzsza, IV. évf. 4. szám, 2004. tél, 72–75. o.

⁶ 1942-től hitoktató lelkész volt Marosvásárhelyen, innen vezényelték a frontra. A táborigazgatói szolgálatról lásd: Koncz Sándor: Harctéri lelkigondozás (Készült 1944 nyarán). In: Széphalom 14. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerkesztette: Kováts Dániel. Sátorajjaújhely, 2004. 335–344. o.

⁷ Beiktatásának szociografikus megörökítését lásd a posztumusz közleményben: Koncz Sándor: „... két szekér egy vendéggel jött meg...” = *Napút*, 2006. január–február, 102–110. o. A beiktatás rendjét, róla szóló írásokat és tanulmányt is közöl: ...miként a csillagok... Dr. Koncz Sándor emlékére. Szerkesztette: Dienes Dénes. Alsóvadászi Református Egyházközség, 1993.

⁸ Jellemző és jellegzetes prédikációiból válogatást közöl: *Isten országa kincs. Dr. Koncz Sándor igehirdetései*. Szerkesztette: Dienes Dénes. Sárospataki Református Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1995. Posztumusz közlésként karácsonyi prédikációi megjelentek a *Napkút Kiadó Sokunk karácsonya* című köteteiben az elmúlt négy év során. Tanulmányaiból, prédikációiból többet közöltek a *Széphalom évkönyv* 15–21. kötetei.

⁹ tszcs = termelősövetkezeti csoport. Utalás az első szervezés időszakára. Beadás = kötelező terménybeszolgáltatás.

¹⁰ A deportálásról lásd: Bank Barbara „Aki nincs velünk, az ellenünk van!” Kitelepített táborok Magyarországon. In: Hortobágyi kényszermunkatáborok 1950–1953 között. Szerkesztette: Eötvös Péter, Hegedűs Hajnalka. Konrad Adenauer Stiftung, 2006; Széchenyi Kinga: *Megbélyezettek. A kitelepítettek tragédiája*. Kráter Kiadó, Pomáz, 2008.

¹¹ Az ilyen történetekről lásd: Koncz Sándor: *Élettörténet „egyházi” humorban*. = *Napút*, 2005. január–február, 21–31. o.

¹² Ennek egy jelentős részét a család tartós letétbe helyezte a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában, ahol elkülönített gyűjteményként az érdeklődők tanulmányozhatják. Az elhelyezés és feldolgozás a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégium 2011. évi döntésével, támogatással valósult meg, amelyért ezúton is köszönetet mondunk! Szakdolgozati témát keresőknek, egyháztörténeti kutatóknak szívesen segít a közreadó, dr. Koncz Gábor.

¹³ 1956-os egyház-politikai törekvéseiről lásd: „Szelíden és rendíthetetlenül” Dr. Koncz Sándor memoranduma 1956. Közli és a bevezető tanulmányt írta: Dienes Dénes. Alsóvadászi Református Egyházközség, 1994.

¹⁴ Lásd: In: *Isten országa kincs. Dr. Koncz Sándor igehirdetései*, i.m. 27–31. o.

¹⁵ Az előadás történetéhez, értelmezéséhez tartozik, hogy az 1980-as évek elejétől egyre gyakoribbá vált a Sárospataki Református Kollégium államosított részeinek visszavételi emlegetése és a kollégiumi rendszer egyházi keretek közötti újraindításának igénye. Az előadásban szereplő, angol nyelvet tanuló diák, a későbbi jeles szociológus, Szász János előszót írt az akkor legépelet változathoz és Koncz Sándor egyetértésével felajánlotta a *Mozgó Világnak*. Az akkori szerkesztő „kádáristának” tartotta a szöveget és nem vállalta a közlést. A mostani publikálással lapunk szerkesztősége Koncz Sándor születésének 100. évfordulója előtt tiszteleg. A centenárium alkalmából rendezendő „Válság és váltság” című konferenciáról lásd a *Zempléni Múzsza* jelen számának hátlapján lévő hirdetését.